

**KOMPETICIJA I KONSENSUS POLITIČKIH PARTIJA
O STRATEGIJI DEMOKRATSKIH PROMENA**

Političke partije u Srbiji pokazuju netrpeljivost prema konkurenciji. Među njima je više otvorenih antagonizama nego saradnje. Zaslepljene borbom za vlast partije koriste i nedozvoljena sredstva, a pitanje je da li sve može biti predmet i sredstvo političke borbe. Traganje za merom odnosa između konflikta i konsenzusa, kao i za odgovorom na pitanje šta utemeljuje političku zajednicu, čini glavnu nit promišljanja u ovome tekstu. Ograničenost dužinom mandata i nedovoljna upravljačka sposobnost političke elite, nedovoljan koalicioni potencijal, kratkoročnost i kratkovidost u donošenju političkih odluka i opsednutost vlašću mogu i dalje unazađivati Srbiju (jer, ne napredovati - znači nazadovati) i skrenuti je sa, inače tanke (pro)evropske staze, na izvanevropski put balkanizacije. Zato je imperativ postizanja kompromisa i konsenzusa oko strategije demokratskih promena glavnih političkih aktera utoliko veći i neodložan. Političke partije su svojom borbom za vlast, nereprezentativnošću, neispunjavanjem izbornih obećanja i međusobnim nepoverenjem na putu da kompromituju partijsko-političku scenu Srbije. Razočarenje u partije vodi razočarenju u političare (ili obrnuto), a razočarenje u političare vodi razočarenju u politiku, a samim tim u "smisao političkog". To znači i zadiranje u temelje zajedničkog života. Partijske vođe zbog svojih čestih i neproduktivnih sukoba diskredituju sebe ali i partije koje su značajni stubovi demokratije.

Karakter političkih promena 2000.

Političke promene u 2000., sa desetogodišnjim zakašnjenjem u odnosu na ostale poskomunističke zemlje, otvorile su pitanja konstituisanja Srbije kao demokratske političke zajednice. Samo viđenje i određenje karaktera i dometa promena je veoma različito. Ono ide od "kontrarevolucije" (M. Marković), "nadoknađujuće revolucije" (J. Trkulja), "političke revolucije" (S. Antić), "masovne i mirne revolucije" (S. Stojanović) do "liberalne revolucije" (M. Podunavac)¹. U Srbiji ne postoji konsenzus oko toga šta se u stvari dogodilo². Po Nenadu Dimitrijeviću, nedostatak ovog konsenzusa se u današnjoj političkoj praksi vrlo brzo prevodi u nedostatak konsenzusa o legitimitetu državnosti kao takve. Ono što se desilo

¹ Prema Vukašinu Pavloviću, *Društveni pokreti i promene*, str. 73

² Nenad Dimitrijević: "...mi smo suočeni sa nedostatkom elementarnog konsenzusa o tome šta se u stvari dogodilo, koji je domet onoga što se dogodilo, za koga je ovaj ishod relevantan, te, konačno, šta i na koji način sada treba činiti", *Ustavna demokratija za Jugoslaviju: između reforme i revolucije*, str. 35

5. oktobra 2000. značilo je, između ostalog, i odbranu izborne pobede na predsedničkim i saveznim izborima 24. septembra. To je drugi put (kao i 1996/97., pre toga) da je moralo Miloševića pobediti najpre na izborima a onda na ulici odbranom izborne pobede. Ispostavlja se da je problem tih dramatičnih zbivanja bio u tome što tada nije izvršena, bar ne kompletna, primopredaja vlasti. Nije izvršena ni demontaža staroga režima, iako je postojala simulacija takvog jednog procesa. Jedni (novi) nisu znali šta je vlast a drugi (stari) su je baš zato što su dobro znali šta je vlast i jer su se sa njom saživeli, iz istih razloga i (sa)čuvali. Osnovano se može sumnjati da je o tome reč, kada je u pitanju policijska i privredna moć. Nesnalaženje nove vlasti i strah da stvar ne izmakne kontroli usporili su promene i onemogućili radikalniji raskid sa prethodnim režimom. Sprovedena je strategija konstitucionalnog kontinuiteta, umesto da se političke promene materijalizuju demokratski, pravno i politički, pre svega kroz usvajanje novog ustava "kao osobite forme samolikvidacije revolucije"³. Konstatovanje da je jedna tako retka i povoljna konstitucionalna šansa propuštena nije samo za sebe cilj, već pitanje kakve se pouke još mogu izvući za predstojeći period. Tačno je da je "*window of constitutionl opportunity*", odnosno, prozor ustavnih mogućnosti (Brus Akerman), bio otvoren kratko vreme i da su vrlo brzo na njegovo mesto dospeli "imperativi dnevne politike, koji produbljuju razlike među političkim akterima"⁴.

Bilans političkih promena najneposrednije zavisi od kapaciteta političkog pregovaranja i dogovaranja, odnosno postizanja kompromisa i konsenzusa - "normativnog slaganja". Nasleđe neposredne prošlosti (monizma, monologa, monolita i monopola) umnogome opterećuje ovakva nastojanja. Navika iz života u jednom, bar prividno i formalno, beskonfliktnom društvu, u kojem je kompromis imao isključivo negativnu konotaciju i kada su beskompromisni bili na dobrom glasu, ostavila je dublji trag. Biti beskompromisan danas nije daleko od biti isključiv. Kako ističe Rejmon Aron: "Prihvatiti kompromis znači priznati legitimitet argumenata drugih, pa tako i naći rešenje prihvatljivo za sve"⁵. Sposobnost za kompromis je prvi korak do konsenzusa. Deficit naše političke kulture i tradicije opterećuje svaki pokušaj uspostavljanja trajnijeg dijaloga među ljudima koji drugačije misle i drugačije vide zajednički život. U onoj meri u kojoj je netolerancija duh vremena, u toj meri su dijalog i tolerancija zahtev vremena⁶. Stara logika proznaje svoje i pogrešno mišljenje. Pristup "ko nije sa nama – taj je protiv nas", ili, "ko nije za nas – taj je protiv nas", prisutna je na novi

³ Milan Podunavac, *Temelji bazičnog konsenzusa*, str. 129

⁴ Nenad Dimitrijević, *Isto*, str. 38

⁵ Rejmon Aron, *Demokratija i totalitarizam*, str. 82

⁶ Đuro Šušnjić: "Danas su dijalog i tolerancija zahtevi vremena, jer je svet podeljen na sve moguće načine: nema jedinstvenog pogleda na svet, a ipak se mora zajedno živeti i tragati za onim što nas spaja"⁶, *Isto*, str. 14

način. Polarizacija ima oblik "mi smo za reforme – vi niste", "mi smo za vladavinu prava (pravnu državu) – vi niste", "mi smo srbi – vi niste" iako je u Srbiji svako drugi neko treći. Reč je o nasleđima totalitarnog obrasca prijatelj - neprijatelj. A Hulo Kortasar kaže: "Između za i protiv, koliko je možda"⁷. U Srbiji se sve odvija i misli u krajnostima. Dominantna je zarobljenost u parcijalnosti svoje ideje, ideologije, roda, nacije, vere, stranke. Kao što je partija označava deo a ne celinu (*pars a ne totum*). Nedostaje mogućnost uzdizanja do opštijih i univerzalnijih istina i vrednosti. Nezrelost odnosa među ljudima u jednoj zajednici ili društvu ogleda se i u načinu na koji oni rešavaju međusobne sporove i sukobe. Ako se ne želi nasilje preostaje razgovor, jer kako piše Čedomir Čupić: "Tamo gde se ne govori, ne razgovara i dogovara, nema valjanih odluka za sve; tamo se samo saopštavaju naredbe samovoljnika"⁸.

Demokratija - između konflikta i konsenzusa

Kompeticija i konkurencija čine suštinu demokratije. Stare navike su loša osnova za demokratiju. Pitanje demokratije u neposrednoj je korelaciji korelaciji sa kompeticijom, konfliktom i konsenzusom. Potrebno je napraviti razliku između kompromisa i konsenzusa. Kompromis znači da su sve strane učinile ustupak pri čemu niko nije u potpunosti zadovoljan, dok, konsenzus znači sporazum čiji sadržaj prihvata širok krug ili veliki broj pojedinaca ili grupa. To je sporazum o osnovnim principima i načelima, koji pretpostavlja različite pristupe u detaljima. Rejmon Aron postavlja suštinsko pitanje za ovu raspravu: "Kako pomiriti nacionalnu saglasnost i stalno nadmetanje?" Po njemu postoje dve metode. Prva se sastoji u izuzimanju mnogih funkcija, ljudi i odluka iz međustranačkog nadmetanja"⁹. Drugo, po Aronu, je "utvrđivanje granica delovanja vlastodržaca", odnosno da se omeđi područje unutar kojeg vlastodršci imaju pravo da donose odluke. U nešto drugačijoj intonaciji reč je o ograničavanju vlasti i vladavini prava, odnosno konstitucionalizmu.

Pluralizacija jednog nekompetitivnog društva otvorila je pitanja odnosa konflikta i konsenzusa i njihove mere i limita. Po Sartoriju, kada postoji konsenzus na nivou zajednice i o temeljima - posebno o pravilima za rešavanje sukoba - onda se narod slobodno može sukobljavati oko politika. Za njega sukob o temeljima nije moguća osnova ni demokratije ni bilo kojeg političkog poretka. Konsenzus se shvata kao "pluralistička jednoglasnost". Konsenzus se mora postići i stvoriti u odnosu (ili obzirom) na "entropičnost disenzusa". U knjizi *Demokratija - šta je to?* Sartori piše kako konsenzus, "znači `zajedno osećati`,"

⁷ Prema Đuro Šušnjić, Isto, str. 14

⁸ Čedomir Čupić, *Politički dijalog i tolerancija*, str. 19

⁹ Isto, str. 74

odnosno, to je zajednički osećaj koji svi dele, te dakle, vezujući ili bar povezujući"¹⁰. Po njemu, u odnosu na demokratiju treba praviti razliku između tri predmeta ili nivoa konsenzusa i to: 1) Prihvatanje krajnjih vrednosti, to je konsenzus na nivou zajednice¹¹, konsensus uverenja u vrednosti; 2) Prihvatanje pravila igre, to je konsenzus na nivou režima o proceduralnim pravilima i 3) Prihvatanje vlade, to je konsenzus na nivou vlade o politikama vlade. Iz pretpostavke da se demokratije uspostavljaju u konfliktnim društvima, proizvoljno je zaključiti da demokratija zahteva konflikt. Ali ni homogena politička kultura nije ni neophodan ni olakšavajući uslov. Po Sartoriju konsenzus koji je stvarno neophodan je "proceduralni konsenzus", odnosno, dogovor o takozvanim pravilima igre. Primarno pravilo na nivou režima, po njemu, je ono pravilo koje odlučuje o tome kako se odlučuje, koje utvrđuje "metod rešavanja konflikta". Demokratija u mnogo čemu konvergira i preklapa se sa legitimnošću. Pluralistička društva pretpostavljaju postojanje različitih interesa, političkih razlika, društvenih grupa i organizacija nezavisnih jedna od druge i od vladajuće strukture, a samim tim i suprostavljanje i borbu tih grupa. Demokratska vlast zato mora da odgovori na zahteve koji se pred njom postavljaju, jer demokratije je vladavina "čije su akcije uvek bile u savršenoj korespondenciji sa preferencama svih njenih građana" (Vučina Vasović). Obzirom da pluralna društva po samoj svojoj strukturi sadrže duboke socijalne podele i političke razlike, koji mogu biti osnova za nestabilnost, veoma je važna politička stabilnost. Gotovo da prevladava stanovište da socijalna homogenost i politički konsenzus doprinose stabilnosti demokratije.

Neizbežno političko obeležje Srbije je centralni položaj na Balkanu, razmeđe civilizacija i njihovih uticaja, kao i heperprodukcija istorije a samim tim i opsednutost prošlošću umesto budućnošću. Snažan uticaji autoritarnog nasleđa dopire do današnjih dana. U Srbije je naročito dubok istorijsko-etnički rascep (nacionalno-građansko). On u mnogome obeležava političku scenu Srbije i usporava procese demokratizacije i modernizacije. Najpre, zato što je ovaj rascep relativno trajan i što među pripadnicima različitih etničkih grupa povremeno izbijaju konflikti koji pripadaju tipu ili/ili konflikata. Drugo, što se partije etničkih zajednica bošnjaka (muslimana), mađara i albanaca nalaze u geografski koncentrisanim i pograničnim područjima u Sandžaku, Vojvodini i na jugu centralne Srbije i

¹⁰ Đovani Sartori, *Demokratija – šta je to?*, str. 124

¹¹ Đovani Sartori: "Konsenzus na nivou zajednice ima za predmet sistem uverenja, odnosno temeljnih vrednosti. Ako neko određeno društvo-država ima zajedničke vrednosne ciljeve kao što su sloboda, jednakost i pluralističko uverenje – onda smo u domenu "homogene političke kulture" (Almond 1974, poglavlje 1). Ako ih nema, onda i dalje sledeći Almonda to društvo karakteriše heterogena i fragmentirana politička kultura", Isto, str. 124

na Kosovu i Metohiji. Treće, ovaj rascep će i dalje, kako s pravom ističe Z. Slavujević "predstavljati generator podela i konflikata dokle god ne bude na osnovu šireg konsenzusa rešeno srpsko državno i nacionalno pitanje (status Kosova i Metohije, status Vojvodine, problemi na jugu Srbije, sudbina Zajednice Srbije i Crne Gore, položaj delova srpskog naroda u državama nastalim na prostorima bivše Jugoslavije)"¹². Slavujević nas podseća da "horizontalnu" liniju istorijsko etničkog rascepa dopunjuje "vertikalna" dimenzija, Reč je o rascepu između nacionalističke i građanske orijentacije među pripadnicima svake od etničkih grupa¹³. Osim toga, empirijski nalazi pokazuju da osa istorijsko-etničkog rascepa "nacionalno-građansko" i osa kulturno-vrednosnog rascepa "tradicionalizam-modernizam", se ne seku, već u velikoj meri preklapaju i to "nacionalno" se poklapa sa "tradicionalizmom" a "građansko" sa "modernizmom"¹⁴. To po Slavujeviću upućuje na zaključak o sinergijskim efektima ove dve ose podela na partijsko grupisanje. Ovaj rascep će na duži rok determinisati partijski sistem Srbije i uz veće i relevantne partije biće trajnija prepreka redukovanju broja partija i predstavljace prepreku svođenju na dvopartizam. Da podsetimo, Diverže je smatrao da dvopartijski sistem održava prirodu dvojnog svojstva javnog mišljenja, i često je stabilniji od višepartijskog jer je umereniji, dok je višepartizam sklon "ekstremizaciji" mišljenja. Iako, kako tvrde stranački prvaci, na njihovim listama ima i predstavnika manjina i drugih etničkih grupa, ipak, preovlađujući način političkog organizovanja ostaje navijen ka nacionalnom identitetu. Ako se još ima u vidu da nacionalne granice ne korespondiraju sa državnim granicama, kao i da su "nacionalne manjine delegitimizirajući faktor postkomunističkih društava" (Podunavac), te da nacionalni sukobi imaju katastrofalne posledice, prednost treba dati pomirenju, uzajamnom prilagođavanju i kompromisima. Imajući u vidu kako je ovo područje politički trusno, to zaista nije uvek, ili ne sasvim i moguće. Ipak bolje je delovati preventivno u pravcu uključivanja pre nego u pravcu isključivanja građana.

Osim ovog kontekstualnog, nacionalno-građanskog rascepa, poteškoće za građenje šireg konsenzusa proizilazi iz same prirode političkih partija. Borba političkih partija za osvajanje, očuvanje ili uvećanje moći i vlasti i njihovo učešće na izborima jeste jedna od glavnih *diferencia specifica* u odnosu na druge orgnizacije (sindikate, NVO). U kojoj meri je partijski sistem obeležen sukobom i konsenzusom zavisi ne samo od ideoloških razlika, tradicije i političke kulture već i od postojanja samog poretka¹⁵. Pokazalo se da sukob među

¹² Zoran Slavujević, *Mogući pravci pregrupisanja partijske scene Srbije*, str. 97

¹³ Isto, str. 96

¹⁴ Isto, str. 98

¹⁵ Kako piše Endru Hejvud: "...obrazac odnosa među partijama postaje sistem samo ako ga odlikuju stabilnost i izvestan poredak", *Politika*, str. 483

partijama može biti podstaknut, usmeravan, kontrolisan i upravlján. Logika svake moći je "*divide et impera*". Tako su se opozicione partije međusobno sukobljavale tokom devedesetih, umesto da se zajednički orijentišu na promenu vlasti, a civilno društvo je krajem devedesetih bilo u sukobu sa režimom dok su opozicione partije stajale po strani¹⁶. Ako je istina da demokratije ne vode međusobne ratove, zašto bi "demokrate" međusobno ratovalé. Kao što je Žorž Klemenso rekao da je rat isuviše važan da bi se prepustio generalima, možemo reći – politika je isuviše važna da bi se prepustila samo političarima. Nerazumno je i ne sme se dozvoliti da se politika, politička kompeticija i politički život u jednoj zajednici koja teži da postane demokratska svedu na ogoljenu borbu za vlast. U konkurentskoj borbi partije su spremne da žrtvuju i temeljna načela, ali nažalost i temeljne vrednosti političke zajednice radi svojih vlastitih (parcijalnih) dobitaka. Sledeći ovu logiku možemo se s pravom pitati da li je sve u državi i društvu predmet ili sredstvo međupartijske kompeticije. Odgovor je nedvosmisleno negativan. Na primer, da li su to službe bezbednosti (vojska, policija), ustavni sudovi (savezni, republički), spoljna politika, i sve do agencija za ispitivanje javnog mnjenja. Umesto toga, ovde nema ni funkcije, ni ljudi, ni odluke, ni institucije, koje su iznad ili izvan stranačkih borbi (uključujući i crkvu(e)). Konflikti smanjuju poverenje i spremnost na saradnju iako su koalicije neminovnost višepartizma. Zato ispada da ima mnogo lidera a malo državnika, jer se političari rukovode kratkoročnim (dužina mandata) a državnici dugoročnim interesima. Inercija partijske države ogleda se i u nastojanju pobednika na izborima da počisti administraciju i oblikuje državu svojim ljudima od vrha do dna osvojene vlasti. Da se poslužimo jednim stavom Dejvida Helda, po kojem je potrebno da javni život ne postane isključivo baruštinom međusobnog prepucavanja, te potpuno nedelotvoran u rešavanju hitnih problema zajednice. Kada je reč o Srbiji, sasvim aktuelno zvuče reči Rejmona Arona: "Onaj ko ne vidi aspekt `borbe za vlast` naivan je, onaj koji ne vidi ništa drugo osim aspekta `borbe za vlast` lažni je realista"¹⁷. Konkurentska borba za vlast i međupartijska kompeticija poprima oblike ili/ili konflikta, odnosno, igranje na "sve ili ništa". Ne treba podsećati na staru mudrost po kojoj na "sve ili ništa" igraju samo oni koji ne znaju koliko je "ništa" i, mogli bismo dodati, koji ne misle na sve već samo na sebe.

Ustavno utemeljenje Srbije

U traganju za odgovorom šta bi se moglo podvesti pod pojam "nacionalni konsensus", mogu nam pomoći sledeća pitanja: Koje su vrednosti političke zajednice kojima poredak

¹⁶ Vladimir Goati: "...politička scena Srbije, krajem 1999. pružala zaista neobičnu sliku: intenzivan politički sukob odvijao se između vladajućeg poretka i civilnog društva, dok su se najvažnije političke partije uglavnom držale po strani", *Partije Srbije od 1990 do 2002 u komparativnoj perspektivi*, str. 25

služi? i Koje su ideje ili uverenja osnov legitimnosti? U prvi red odgovora na ova pitanja spada donošenje novog ustava. Konstitucionalizam se u Srbiji susreće sa problemom usvajanja, odnosno, promene ustava. Ništa manje nisu otvorena pitanja primene i podvrgavanja ustavu. Političke partije nude čak i konkurentne modele ustava¹⁸. Ustav predstavlja mnogo trajnije i dugoročnije vrednosti od partijske politike i međupartijske kompeticije. Napominjući da je politika svojim interesima, kao osnovnim determinantama zauzela mesto prava, Karl Fridrih, iz te perspektive piše "ustavne odredbe se pojavljuju kao specifična tehnička formula bazičnih političkih odluka"¹⁹.

U osnovi, različite koncepcije ustava u Srbiji, kako ističe M. Podunavac, svode se na dve. Za prvu (radikalno-demokratsku) ustav je "solucija problema", za drugu (liberalnu) ustav je samo "jedan od instrumenata za rešavanje problema"²⁰. Po ovom autoru, za razliku od stabilnih ustavnih demokratija, u kojima je u jednom dugom istorijskom razvoju pravna država prethodila slobodi, a sloboda demokratiji (Bobio), postkomunistička društva nalaze se pred imperativom da paralelno oblikuju procese redefinicije kolektivnog identiteta (bazičnog konsenzusa), uspostave demokratije, tržišne ekonomije i socijalne pravde. Ustav, poredak i institucije omogućavaju relativno mirno polje i metode političke borbe i utakmice, kao i oblikovanje normativnog pojma javnog dobra. Prema Podunavcu "bazični konsenzus, koji se uspostavlja kao jedno neupitno polje van političke borbe (E. Fraenkel), uslov je da se politika u okviru jednog društva može oblikovati kao polje mirnog, miroljubivog i kalkulabilnog rešavanja konflikata"²¹. Naglašavajući značaj legitimnosti ustavotvornog postupka, Nenad Dimitrijević ističe da "ustav nije samo temeljni, već pre svega utemeljujući akt"²², odnosno, "zadatak ustava je da formalizuje konsenzus ili bar univerzalno prihvatljiv kompromis o najvažnijim pitanjima"²³. Obzirom da je i sam proces donošenja ustava Srbije prožet međupartijskim trvenjima, ostala su sporna i neusaglašena neka od pitanja budućeg ustava, kao što su: određivanje Srbije kao građanske ili nacionalne države, način izbora predsednika Republike (prezidencijalizam/parlamentarizam) i pitanje prostorno-teritorijalnog razdvajanja i podele vlasti (regionalizacija i decentralizacija).

¹⁷ Rejmon Aron, *Demokratija i totalitarizam*, str. 49

¹⁸ Ustavne predloge ponudili su: Demokratska stranka Srbije, Demokratska stranka i G17 plus, kao i Beogradski centar za ljudska prava, profesor Pavle Nikolić (Ustav kraljevine Srbije) i Forum juris. Sadašnja procedura za promenu ustava predviđa dvotrećinsku većinu u parlamentu i referendumsku većinu od ukupnog broja upisanih glasača.

¹⁹ Karl Fridrih, *Konstitucionalizam*, str. 11

²⁰ Milan Podunavac, *Temelji bazičnog konsenzusa*, str. 133

²¹ Isto, str. 128

²² Nenad Dimitrijević, *Ustavna demokratija za Jugoslaviju: između reforme i revolucije*, str. 37

²³ Isto, str. 38

Za konstitucionalizaciju i institucionalizaciju Srbije veliki problem predstavljaju nedemokratska politička kultura, nerazvijeno civilno društvo i neinstitucionalizovani poredak. Govoreći o anemiji i nedovoljnoj institucionalizaciji političkog poretka, V. Vasović naglašava kako institucije nisu celovito projektovane i oblikovane, nisu dovoljno konstituisane i ne funkcionišu u praksi. Među glavnim razlozima on navodi ograničenu upravljačku sposobnost političke elite, nedovoljan koalicioni potencijal političke elite, nerazlikovanje sklonosti za manipulaciju od političke veštine ili smisla za politiku, personalizaciju političke vlasti, nedovoljnu transparentnost politike i novu duhovnu situaciju vremena sa novom planetarnom konstelacijom moći i vrednosti²⁴.

Za Gabriela Almonda i Sidni Verbu, ako u društvu nema konsenzusa, malo je mogućnosti za mirno rešavanje političkih razlika koje se povezuju sa demokratskim procesom²⁵. Ističući značaj civilne (građanske) kulture, okarakterisali su kao civilnu kulturu onu "u kojoj postoji znatan konsenzus u pogledu legitimnosti političkih institucija te pravca i sadržaja politike, široko rasprostranjena tolerancija pluraliteta interesa u uverenje u mogućnost njihovog pomirenja, kao i široko rasprostranjen osećaj političke kompetentnosti i međusobnog poverenja među građanstvom"²⁶.

Postoji zastoj u aktivnostima na podizanju političke kulture i uspravljanju građanina. Civilno društvo "kao neiscrpan izvor zahteva upućenih vladi" (Bobio) u postpetooktobaskoj Srbiji, je posustalo, bez inicijativa, bez ideja i sredstava. Ovo delom zato što su "razmešteni na visoke položaje" (Havel), delom opušteni zbog osećaja "obavljenog posla" smene režima. Nisu izgrađeni odnosi partnerstva sa vladom. Sve je manje alternativnih projekata. Prethodni period nije iskorišćen za obuku u *fundraising*-ovanju. Nakon smanjenja donacija redukovane su aktivnosti. Ni "demokratska vlada" nije pokazala da može delovati zajedno sa akterima civilnog društva i tako podupreti obnovu i razvoj političke zajednice. Civilni sektor, koji je igrao značajnu ulogu u smeni režima u Srbiji 2000., nije dobio ni "orden" (građani i građanske asocijacije), ni "frekvence" (nezavisni elektronski mediji). G17+ i Otpor su i formalno iz civilnog sektora (ekspertska grupa, NGO) prerasle u političke partije²⁷. Ne treba podsećati kako put u civilno društvo zahteva stalnu aktivnost građana, građanskih asocijacija i ustanova i građanske javnosti.

²⁴ Vučina Vasović, *Legitimnost, država i civilno društvo*, str. 330

²⁵ Gabriel A. Almond i Sidney Verba, *Civilna kultura*, str. 361

²⁶ Isto, str. 408

²⁷ Ovu tendenciju smo najavljivali 2002. u knjizi *Političke partije i moć*, str. 317

Vukašin Pavlović razlikuje političku i civilnu strategiju demokratskih promena²⁸. Politička strategija, po njemu, ide od vrha ka dnu društva, glavni akteri su političke elite, najvažniji kanali delovanja su političke partije i politički lideri. Osnovno polje primene ove strategije su institucije. Osnovna oblast i sredstvo normativnog regulisanja su ustavni i pravni poredak. Civilna strategija ide od osnove društva ka njegovom vrhu, osnovni akteri su građani, društveni nivo je lokalni, najvažniji predstavnici ove strategije su udruženja građana. Osnovno polje delovanja leži u sistemu vrednosti, vezuje se za vladavinu prava i usmerena je ka demokratskoj javnosti. Cilj političke strategije demokratskih promena je izgradnja i uspostavljanje poretka dobre vladavine, a cilj civilne strategije je izgradnja razvijenog civilnog društva. Obe ove strategije moraju biti komplementarne, jer ne samo što jedna drugu dopunjuju, već jedna bez druge ne mogu biti uspešne. U svojoj povezanosti one omogućavaju stabilnu političku zajednicu, tržišnu privredu i uređenu pravnu državu koju kontroliše razvijeno civilno društvo. Kod nas je civilna stretegija usporena a politička je po mnogo čemu sporna.

Nužnost postizanja konsenzusa

Sukob i kompeticija u modernim društvima smatraju se normalnim. Važno je da se odvijaju u legalnim okvirima, da imaju takmičarsku formu, da nude alternativu, da ih krasi razmena argumenata ("snaga argumenta, a ne argument snage"). Vrlo je važno da je sukob produktivan. U Srbiji se radi o neproduktivnim i neprimerenim sukobima i konfliktima. Karl Fridrih piše: "Rešenje sporova je prvobitna funkcija svakog političkog poretka"²⁹. Kada je reč o konsensusu, najčešće uz njega idu epiteti "nacionalni", "bazični", "primarni". Primarni konsenzus je teorijski kocept koji u stvarnosti ne postoji, ali je slabo zapažen i u istoriji ustavnosti. Sposobnost za kompromise kao prvi korak do konsensa je nešto realniji. To je deficit naše političke kulture i tradicije. Konkurencija između suparničkih vođa (i stranaka) mora se odvijati unutar relativno uskog okvira pitanja, vezanih konsenzusom o opštem smeru nacionalne politike za ono što čini razuman parlamentarni program. Nacionalni konsenzus se uspostavlja u Skupštini a ne samo među koalicionim partnerima. Parlament je u Srbiji pomalo marginalizovan i delimično manipulisan (oduzimanje mandata, nepregledan spisak poslanika – po ustavu 250 a 308 verifikovanih mandata (2000-2003), brzo izglasavanje zakona, dugo čekanje nekih sistemskih zakona, nevidljivi rad skupštinskih odbora). Najviše zakonodavno telo nije radilo po nekoliko meseci. Opstrukcija rad parlamenta neminovno vodi arbitrernoj

²⁸ Pavlović Vukašin, *Društveni pokreti i promene*, str. 91-101

²⁹ Karl Fridrih, *Konstitucionalizam*, str. 187

moći i supremaciji egzekutive. Ako se onemogućiti donošenje zakona, posegne se za vladavinom uredbi ili vladavinom uredbama.

U Srbiji su rascepi, konflikti i nesporazumi, koji opterećuju demokratsku konsolidaciju izukrštani i preklapajući. Mogu se identifikovati na različitim relacijama i nivoima. To su odnosi među etničkim grupama (građansko-nacionalno), između ruralnog i urbanog, između civilnog društva i države, između vlasti i opozicije (sistemska i antisistemska, "dvostruka opozicija"), odnosi sa međunarodnom zajednicom (saradnja sa Haškim tribunalom), odnosi između "legalista" i "pragmatista", između oligarha i siromaštva, između vlade i sindikata ("socijalni dijalog"), kao i sukob tzv. "dvostruke države" (tajne-arkanske, nevidljive i vidljive). Očigledno da postoji više oblasti u kojima se neminovno mora tragati za postizanjem konsenzusa. Pokazalo se da je bazični konsensus moguć (ili neminovan) oko prihvatanja međunarodnih standarda u uključivanja i integrativne tokove. Spoljna politika ne bi smela biti žrtva stranačkih nadmetanja, kao što je primer kada petnaest meseci nismo imali ambasadora u SAD!? Značaj ovoga za međunarodnu poziciju zemlje ne treba posebno naglašavati, a zna se da nije bio problem sa zemljom prijema. Takođe, postoji potreba za konsenzusom oko vrednosti očuvanja zajedničke države, državne zajednice Srbije i Crne Gore. Raspad Jugoslavije (države koje više nema) po nacionalno-federalnim šavovima (iako ne sasvim), kao i izvesna desuverenizacija³⁰ država uzrokovana procesima globalizacije, čine pitanje izgradnje države složenijim. Država i državnost, bilo kada se misli na Srbiju ili državnu zajednicu su fluidni i puni deficita. Mnogi elementi neophodni za određenje države su relativizovani od granica do suverene vlasti i nedostatka institucija.

Zajednički imperativ svih političkih aktera je modernizacija Srbije. Uspeh u ovim prethodnim dogovorima može garantovati legitimnost na duži rok. Neozbiljnost glavnih političkih aktera podseća nas na jedan Šumpeterov stav da nije tačno da u demokratiji narod ima onu vrstu i kvalitet vlasti koju želi ili zaslužuje. Možda bi se moglo zaključiti da su odluke građana po svom ishodu zrelije od odluka političara. Dosadašnji pokušaji i pojedine inicijative (Labus-Svilanović, G17+, Demokratska alternativa) za postizanje konsenzusa, uglavnom su bili svedeni na sporazume u okviru koalicije (DOS) ali ne i u parlamentu. Jedno od retkih ako ne i jedino pitanje o kojem je u Skupštini Srbije postignuta visoka saglasnost jeste pitanje Kosova i Metohije. Ostali pokušaju približavanja udaljenih pozicija imali su elemente marketinških poteza i uzdizanja iznad sukobljenih strana.

³⁰ Vučina Vasović, ističući da "globalizacija predstavlja i traži izvesnu desuverenizaciju države", piše: "Država i politička vlast moraju da se legitimiraju po dva osnova: prema onima koji su gore, iznad države, i pred onima koji ostaju dole u podnožju države", *Legitimnost, država i civilno društvo*, str. 328

Sumirajući probleme sa demokratskom i političkim promenama u Srbiji dobro je priseliti se važnih napomena koje nam pružaju Huan Linc i Alfred Stepan u svojoj studiji *Demokratska tranzicija i konsolidacija*. Prvo, pišu oni, "tranzicije mogu početi a da se nikad ne završe iako na vlast ne dođe novi autoritarni režim", i drugo, naglašavajući potrebu da se dođe do saglasnosti o institucionalnom aranžmanu demokratskog sistema vladavine i posebno značaj odlučivanja na demokratskoj političkoj areni, rezimiraju: "Ovakva *institucionalna neopredeljenost* (podvukao S.O.) oko ključnih postupaka za stvaranje demokratije može učiniti ne samo da se tranzicija ne dovrši već i da se odloži bilo kakva konsolidacija demokratije"³¹. Jedan od ključnih problema ostaje u tome, što se u Srbiji ne može naći kompromisan odgovor na temeljno pitanje šta utemljuje državu "pretpolitičko jedinstvo njenih pripadnika ili konsenzus o univerzalnim moralnim i političkim pitanjima"³². U istoriji Srbije kao neprekidnoj borbi za održanje i opstanak u trusnom regionu čestih ratova i u istorijskom iskustvu trajne pretnje izvana, formirale su se glavne političke vrednosti i obrasci političkog ponašanja. Iz navedenih razloga su vrednosti koje bi osigurale održavanje nacije stalno preferirane u odnosu na one koje bi doprinosile kvalitetu života i demokratskom razvitku (Ilija Vujačić). U prethodnom periodu su potrebe za nacionalnom homogenizacijom, organske koncepcije i kolektivizam dobijale prednost u odnosu na svaku ideju individualnosti ili univerzalnih vrednosti.

Bazični konsenzus, kao zajednički osećaj koji svi dele, je gotovo neuhvatljiv i teško svodljiv pojam. On se može odrediti kao najmanji zajednički imenitelj u jednoj političkoj zajednici. To znači dogovor, sporazum (društveni ugovor) i saglasnost (konsenzus, pristanak) o najvišim vrednostima koje omogućavaju zajednički život, kao što su mir, sloboda, jednakost pred zakonom, ljudska prava i slobode i kvalitet života. Konsenzus, bilo da je širi ili uži, podrazumeva ugovor u prioritetima, podelu odgovornosti za zajednički život građana i političke vlasti, izdvajanje određenog broja pitanja koja se ne menjaju promenom partije na vlasti. Postojanje konsenzusa znači da niko ne dovodi u pitanje političku zajednicu. Viši konsenzus znači veću uključenost građana a manji konsenzus znači veću isključenost i isključivost. Konsenzus može biti prećutni i apriorni, ugrađen u "kolektivnu memoriju" građana, u "nasleđe navika", u "sistem verovanja", ali i izričit i pretočen u normu (ustav) kada je opšteprihvaćen.

³¹ Huan Linc i Alfred Stepan, *Demokratska tranzicija i konsolidacija*, str. 17

³² Milan Podunavac, *Temelji bazičnog konsenzusa*, str. 133

LITERATURA

1. Aron Rejmon, (1997), **Demokratija i totalitarizam**, Sremski Karlovci-Noví Sad: "Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića"
2. Almond Gabriel A. i Sidney Verba, (2000), **Civilna kultura**, Politička kultura, Zagreb
3. Dimitrijević Nenad, (2002), **Ustavna demokratija za Jugoslaviju: između reforme i revolucije**, u *Između autoritarizma i demokratije*, knjiga 1, CEDET, Beograd
4. Fridrih Karl Joakim, (1996), **Konstitucionalizam, ograničavanje i kontrola vlasti**, CID, Podgorica
5. Goati Vladimir, (2002), **Partije Srbije od 1990. do 2002. u komparativnoj perspektivi**, u *Partijska scena Srbije posle 5. oktobra 2000.*, Institut društvenih nauka, Beograd i Fridrih Ebert Stiftung
6. Hejvud Endru, (2004), **Politika**, CLIO, Beograd
7. Linc Huan i Alfred Stepan, (1998), **Demokratska tranzicija i konsolidacija**, Filip Višnjić, Beograd
8. Orlović Slaviša, (2002), **Političke partije i moć**, Jugoslovensko udruženje za političke nauke i Čigoja štampa, Beograd
9. Pavlović Vukašin, (2003), **Društveni pokreti i promene**, Udruženje za političke nauke Jugoslavije i Fakultet političkih nauka, Beograd
10. Podunavac Milan, (2002), **Temelji bazičnog konsenzusa**, u *Postkomunizam i demokratske promene*, priredili Vučina Vasović i Vukašin Pavlović, Jugoslovensko udruženje za političke nauke i Fakultet političkih nauka, Beograd
11. Sartori Đovani, (2001), **Demokratija – šta je to?**, CID, Podgoric
12. Slavujević Zoran Đ.,(2003), **Mogući pravci pregrupisanja partijske scene Srbije**, u *Promene vrednosti i tranzicija u Srbiji: pogled u budućnost*, Institut društvenih nauka, Beograd i Fridrih Ebert Stiftung
13. Šušnjić Đuro, (2002), **Dijalog i tolerancija: susret razlika**, u *Tolerancija, susret razlika*, Savezno ministarstvo nacionalnih i etničkih zajednica, Beograd
14. Čupić Čedomir, (2002), **Politički dijalog i tolerancija**, u *Tolerancija, susret razlika*, Savezno ministarstvo nacionalnih i etničkih zajednica, Beograd
15. Vasović Vučina, (2004), **Legitimnost, legalnost i civilno društvo**, u *Između autoritarizma i demokratije*, knjiga 2, CEDET, Beograd